

OPTIMÁLIS BŰNADÓ

Matthew Rabin, John Bates Clark Medal-díjas közgazdász, továbbá Ted O'Donoghue közösen tanulmányozták az egészségkárosító termékek optimális adóztatását. Állításuk szerint, ha nem minden fogyasztó 100%-osan racionális, azaz önkontroll-problémákkal küzdenek, bizonyos feltételezések mellett elképzelhető, hogy az egészségkárosító javak adóztatása társadalmi szinten Pareto-javítást eredményez.

A standard feltételezések szerint az adóztatás célja az adóbevételek növelése, az externáliák kiküszöbölése, vagy a jóléti redisztribúció lehet. Ezen keretek között viszont nem lehet vizsgálni azon egészségkárosító javak adóztatását, amelyekből az emberek bevallottan hajlamosak a túlzott fogyasztásra. Így a racionalitás posztulátumán lazítva feltételezik, hogy a fogyasztók egy része önkontroll-problémákkal küzd. Ez a modellben úgy jelenik meg, hogy a fogyasztók preferenciái idő-inkonzisztensek, azaz a jelenlegi hasznokat hajlamosak felülbecsülni a jövőben jelentkező, egészségkárosító javak (továbbiakban chips) túlzott fogyasztásából eredő költségekkel szemben.

Kahneman megkülönbözteti a választás-hasznosságot („decision utility”), amely egy személy lehetőségeit jeleníti meg, és a tapasztalt-hasznosságot („experienced utility”), amely hasznossági függvény tükrözi a személy jólétét. Ezt felhasználva, a modellben a választási-hasznosságot az idő-inkonzisztens preferenciák, míg a tapasztalati hasznosságot a racionális preferenciák jelenítik meg.

A modell további feltevései szerint kölcsönre és megtakarításra nincsen lehetőség, és – mivel a szereplők költség-

vetési korláttal szembesülnek – viselkedésük az adóktól függ. Ezek mellett a chipsből fogyasztott mennyiség relatíve kevés.

Ezen feltevések mellett a chips jelenlegi fogyasztásából következő jövőbeni költségek negatív externáliákként értelmezhetők. Amennyiben a fogyasztók homogének, azaz preferenciáik és önkontroll-problémáik megegyeznek, úgy a Pigou-féle adó kivetésével elérhető, hogy a túlzott fogyasztásokat kiküszöböljük, azaz a fogyasztók a tapasztalati hasznoságaik szerint optimalizáljanak.

Ennél azonban realiztikusabb a heterogenitás feltételezése, mind a preferenciák, mind az önkontroll-problémák terén. Illetve az, hogy az állam nem rendelkezik elegendő információval ahhoz, hogy személyenként vesse ki az adókat, így csak a chipsre tud adót kivetni, amely adóbevétel után valamennyi szereplő között, egyenlő mértékben osztja fel, és juttatja vissza. További fontos feltevés, hogy a preferenciák és az önkontroll-problémák függetlenek.

A fentiek alapján, ha veszünk egy társadalmi jóléti függvényt, amely a személyeket egyenlően súlyozza, amennyiben nincsenek a társadalomban önkontroll-problémák, az állam (a jóléti függvény maximalizálása érdekében) nem fog adót kivetni, hiszen ekkor mindenki racionálisan optimalizálja hasznosságát. Viszont adót fog kivetni abban az esetben, ha akadnak önkontroll-problémákkal küszködők. Ekkor másodrendű az a fogyasztási torzulás, amelyet a racionális fogyasztók szenvednek el az árarányok torzulása miatt, ellenben az önkontroll-problémákkal küzdők fogyasztásában bekövetkező csökkenést elsőrendűnek tekintik a szerzők. Nem minden esetben

evidens, de intuitíven belátható, hogy az önkontroll-problémák növekedésével az adó mértékét is növelni kell.

Az adóbevételeket szét lehet osztani a szereplők között, de hatékonyabb felhasználást eredményez, ha az állam a többi ártorzító adó mérséklésére fordítja, és így csökken a fogyasztási szerkezet torzultsága. Ebből azonban általánosságban nem következik az, hogy ha az állam valóban a fogyasztási szerkezet torzítását csökkentené a chipsre kivetett adóbevételekből, akkor akár tovább is lehetne emelni a chipsre kivetett adókat.

Az optimális adó kivetését és a Pareto-hatékonyt a következő módon kapcsolják össze a szerzők. Az adóknak alapvetően két hatása van: a szereplők csökkentik a chipsből fogyasztott mennyiséget, illetve az adók újraosztják a jövedelmeket. Akik az átlagosnál kevesebb chipset fogyasztanak, azok nettó jövedelmet könnyelhetnek el, míg akik az átlagosnál több chipset fogyasztanak, azok nettó jövedelem-elvonást. Elsőrendű Pareto-javítást akkor érhet el az állam, ha személyre szabott adókat tud kivetni, mivel ez irreális, így marad a Pareto-javítás egy gyengébb értelmezése. Ezt a szerzők kvázi Pareto elemzésnek hívják, amelynek lényege az, hogy ha a szereplőket fel tudják osztani önkontroll-problémáik mértéke szerint, akkor kvázi Pareto-javítást érhetünk el, amennyiben mindegyik alcsoport átlagosan jobb kimenetelre számíthat. Így megbecsülhetjük, hogy az adók mennyi kárt okoznak valójában – ha okoznak egyáltalán – a racionális szereplőknek. Homogén preferenciák esetén Pareto-javítást úgy érhetünk el, ha az adó, amit kivetettünk, az önkontroll-problémákkal küzdőknek nagyobb mértékben növeli a chips fogyasztásának csökkenésből származó hasznosságnövekedést, mint amennyi kárt okoz a jövedelem-elvonás, illetve ha a racionális szerep-

lőknek nagyobb hasznot jelent az extra jövedelem, mint amennyi kárt okoz az ártorzulás. Azaz az önkontroll-problémákkal küzdőknek érzékenyen kell reagálniuk az adóra. Amennyiben a preferenciák terén is megengedjük a heterogenitást, akkor csak kvázi Pareto-javítást érhetünk el az adóztatással. Viszont ha az irracionális fogyasztókon ilyen módon segíteni lehet, akkor a racionális fogyasztókon is lehet segíteni az erőforrások újraosztásával.

A szerzők egy konkrét esetet is végigvezetnek a különböző paraméterek becslésével, a dohányzás példáján, amelynek költségeiről adatok állnak rendelkezésre. Úgy találták, hogy az optimálisan kivetett adó mértéke érzékenyebb a jövőbeni egészségügyi költségekre, mint a dohányárak érzékenységre, és azt a következtetést vonták le, hogy az adóztatás hatása nem alábecsülendő a dohányzás visszaszorítása tekintetében.

A szerzők tisztában vannak azzal, hogy modelljük és annak szemléletmódja támadható. A paternalizmus vádját a szerzők elutasítják: ők a paternalizmust nem úgy értelmezik, hogy az korlátozza a szereplők lehetőségeit, hanem úgy, hogy az emberek nem mindig viselkednek a nekik legnagyobb hasznosságot nyújtó módon, és ezért próbálnak nekik segítő politikákat tervezni. (Ezt tekinthetjük liberтариánus paternalizmusnak.) A relatív árak megváltozása megváltoztatja a lehetőségeket, de nem korlátozza azokat. Alapvetően egyetértenek azzal az állásponttal, miszerint a felnőtt emberek az esetek döntő hányadában jobb döntést hoznak, mint amit az állam hozna helyettük.

A modell azonban más oldalakról is támadható. Az első ilyen az érzékenység, hiszen a túlzott fogyasztások esetén olyan érzelmi motivációk és racionalitási rövidzárlatok jellemzik a választást, amelyek megkérdőjelezik az érzékenysé-

get. A másik a chips/jószág helyettesíthetősége. Hiszen elképzelhető, hogy létezik olyan helyettesítő jószág, ami nem adóztatható. Például ha az alkoholt elkezdik adóztatni, akkor lehet, hogy a szereplők elkezdenek marihuánát szívni. Az ilyen esetekben nyilvánvaló, hogy az adóztatás több kárral járna, mint haszonnal.

Végző konklúzióként a szerzőpáros azt vonja le, hogy a minimális beavatko-

zással járó eszközöket kell kutatni, természetesen a konkrét eset sajátosságait figyelembe véve, és a standard közgazdasági elmélet eszköztárával kell tanulmányozni az „optimális paternalizmust”.

(*Matthew Rabin–Ted Donoghue: Optimal Sin Taxes*, <http://www.econ.berkeley.edu/~rabin/shortsin.pdf>)

FARKAS MIKLÓS